

Cu prilejul unei comemorări: Marea Răscoală a țăranilor din 1907

NICOLAE ISAR

Se împlinesc 100 de ani de la tragicele evenimente din primăvara anului 1907 – Marea Răscoală a țăranilor și reprimarea ei sângeroasă de către autorități –, evenimente care au răvășit lumea satelor românești, zguduind totodată întreaga societate românească de la începutul secolului XX.

Au fost evenimente dramatice care au produs în epocă o acută criză de conștiință, iar astăzi – la un veac de la desfășurarea lor – în condiții de deplină libertate a exprimării opiniilor, putem să reflectăm fără prejudecăți asupra cauzelor care le-au determinat și a consecințelor lor pentru societatea românească.

O privire de ansamblu asupra evoluției socio-economice a României în ultimele decenii ale secolului al XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea, cuprinzând cea mai mare parte a domniei lui Carol I, ne pune în fața realității că în decurs de câteva decenii înfățișarea României în bună măsură s-a schimbat. Este o realitate care vizează cu precădere lumea orășenească, deoarece, din păcate, așa cum vom observa, procesul de modernizare a afectat prea puțin, dacă nu deloc, lumea satelor, care a rămas aproape neschimbată, iar această flagrantă contradicție a fost pusă în evidență de seria răscoalelor țărănești de la sfârșit și început de secol, culminând cu Marea Răscoală din 1907.

Este cazul să ne oprim ceva mai mult asupra problematicii cauzelor acestor răscoale, cu atât mai mult cu cât observăm în vremea din urmă pe unii tineri istorici, sau unii deveniți peste noapte istorici, emițând opinii care mai de care mai ciudate, sfidând adevărul izvoarelor istorice: îi vedem lăsând la o parte demonstrațiile științifice indubitabile făcute în epocă de renumiți exegeți, precum G. D. Creangă, Radu Rosetti ș.a., plasând acest adevăr în mod incorect – ca să nu zicem fraudulos – în lumea mistificărilor din trecutul comunist al României contemporane și înlocuindu-l cu trimeri la rolul „decisiv” pe care l-ar fi avut în ațâțarea țăranilor agenții unor puteri străine, agenți socialiști etc., denaturând și imaginea de ansamblu a acestor tragice evenimente.

De la bun început, considerăm că studiul cauzelor răscoalelor țărănești trebuie să înceapă, așa cum s-a făcut și în istoriografia epocii de la 1907, cu analiza structurii de proprietate, în sânul căreia observăm inegala ei împărțire între diferite categorii sociale, între moșieri și țărani, de aici decurgând, înainte de toate, direct sau indirect, situația grea a țăranului român.

Astfel, în ajunul Primului Război Mondial, *marea proprietate* (moșii de

peste 100 ha) însumează aproape 50% din suprafața cultivabilă a țării (o suprafață de peste 3.800.000 ha revenind unui număr de aproape 5.400 moșieri). *Proprietatea mijlocie*, cuprinzând proprietăți între 50-100 ha, dă un procent de peste 2% (cu un număr de peste 36.000 proprietari), aceste două categorii de proprietari însumând împreună cca 11% din suprafața cultivabilă a țării. Rămâne *mica proprietate* țărănească, proprietăți de până la 10 ha, dând un procent de cca 40% (mai exact, 40,29%), cu o suprafață de 3.153.000 ha, revenind unui număr de aproape 921.000 de țărani-capi de familie (este vorba, statistic vorbind, de *familii*, titulare de proprietăți, ele însumând un efectiv de 5-6 milioane țărani).¹

Altfel spus, un număr de aproape 5.400 moșieri dețin aproape 50% din suprafața cultivabilă, în timp ce aproape 921.000 de țărani-capi de familie, cu proprietăți de până la 10 ha, dețin o suprafață inferioară (cu puțin peste 40%)². Rezultă de aici că marea majoritate a țărănimii, aparținând acestei categorii din urmă, deține pământ insuficient pentru asigurarea hranei familiei, fiind nevoită să accepte în cele din urmă condițiile de exploatare impuse de proprietari și arendași prin sistemul învoielilor „benevole”.

După cum arată G. D. Creangă, referindu-se la situația țărănimii române la 1907, din categoria de țărani cu pământ până la 10 ha, 81% dintre ei dețineau mai puțin de 5 ha; din această subcategorie, 35% dețineau între 3-5 ha, 46%, până la 3 ha. Se adăugau acestora 500.000 de țărani-capi de familie care nu aveau pământ deloc.

Împrejurarea că proprietatea țărănească se diminuase de-a lungul ultimelor decenii nu era greu de explicat: Reforma agrară din 1864, cu cele aproape două milioane de hectare de împrumut, satisfăcuse numai în parte nevoia de pământ a țărănimii, iar ulterior mica proprietate țărănească existentă s-a diminuat o dată cu sporul de populație, alte inițiative legislative, precum legile de vânzare a bunurilor statului, culminând cu cea din 1889, făcute cu dorința fermă de a nu compromite principiul „sfintei proprietăți”, nu reușiseră să stopeze acest fenomen.

G. D. Creangă, însumând ultimele două subcategorii de țărani amintite mai sus (cu pământ până la 3 ha și fără pământ) și pornind de la calculul consumului alimentară strict necesar, conchidea că aproape 63% din numărul total al țărănilor nu

¹ V. Axenciuc, *Evoluția economică a României. Cercetări statistico-istorice. 1859-1947*, vol. II, București, 1996, p. 112.

² Între altele, calculele făcute de V. Axenciuc trimit la cifrele indicate de binecunoscutele lucrări ale lui G. D. Creangă și R. Rosetti, pe care le completează (vezi G. D. Creangă, *Proprietatea rurală în România*, București, 1907, și *Considerațiuni generale asupra reformei și asupra exproprierei*, București, 1913, și R. Rosetti, *Pentru ce s-au răsculat țărăni*, București, 1907). Bineînțeles, trimitând la acești autori, pentru compararea cifrelor urmează a se ține seamă în calcule de diferența între suprafața cultivabilă propriu-zisă și suprafața totală, încorporând pe lângă terenul cultivabil și suprafețele de izlaz, păduri etc.

aveau existența asigurată, trăind în mizerie și fiind obligați, în condiții oneroase, să apeleze la proprietari și arendași, iar numai 37% dintre ei (deci, cu pământ între 3-5 ha) aveau „un trai mai omenos”³. Lipsa de pământ obliga pe țărani să încheie învoielii oneroase cu proprietarii și arendașii, prețul arendeii, după calculele aceluiași exeget, în câteva decenii crescând de mai multe ori⁴.

Concluzii apropiate, bazate pe calcule riguroase, găsim și la Radu Rosetti – savantul istoric, descendent al unei mari familii de boieri –, care, referindu-se la disproporția dintre marea proprietate și mica proprietate țărănească, aprecia că „o asemenea monstruoșitate nu există în altă țară europeană”⁵.

Din punct de vedere economic, dar și psihologic, tendința proprietarilor și arendașilor de intensificare a exploatării țăranilor, pe calea creșterii prețului de arendă a pământului de arătură, a prețului pământului de pășunat ș.a., a fost stimulată, în perioada la care ne referim, de creșterea exportului de cereale, care asigura acestora venituri apreciabile. Se constată că pe măsura creșterii suprafețelor de arătură, în vederea cultivării cerealelor, suprafețele pentru islazuri s-au diminuat, acest fenomen apăsând în plus pe țărani, obligați, în aceste condiții, la prețuri mai mari pentru pământul de pășunat și ierbărit.

Așa cum am anticipat, în ajunul Primului Război Mondial, din cei aproape 5.400 proprietari cu moșii de peste 100 ha, 3.314 stăpâneau moșii cu suprafețe între 100-500 ha, constituind un procent de 10,43% din această categorie de proprietăți, și 2.071 stăpâneau moșii de peste 500 ha, dând 38,26%⁶. De aici rezultă o anumită caracteristică a proprietății rurale din România, în ansamblul ei: aceasta era, înainte de toate, o „țară de latifundii”, cum a caracterizat-o, într-un cunoscut eseu publicistic, Constantin Stere⁷.

Or, de la „țara de latifundii” la „țara marilor arendași” distanța era prea

³ G. D. Creangă, *Considerațiuni generale*, p. 13-15.

⁴ După calculele lui G. D. Creangă, pe aproape 70% din moșii, între 1870 și 1906, prețul arendeii pe pământ crescuse între 150-500 %; la rândul ei, dijma de peste 50% din produsul obținut în 1906 era întălnită la peste 70% din moșii; la fel, în acest interval de timp, prețul islazului pentru vite la peste 51% de proprietăți crescuse cu 100% și cu 300% la 14% dintre ele. Cf. G. D. Creangă, *Creșterea arenzii pământului în bani și în dijma, a pășunatului și a prețurilor muncilor agricole de la 1870 la 1906*, București, 1908. Asupra aceleiași chestiuni, cifrele sunt comparabile cu cele oferite de Radu Rosetti (Cf. *Pentru ce s-au răscolat țăranii*, ediție Z. Ornea, București, Editura Eminescu, 1987, p. 325-328 ș.a).

⁵ R. Rosetti, *Pentru ce s-au răscolat țăranii*, ed. cit., p. 315. Vezi aici, Cap. IV, din partea a IV-a, „Despre distribuirea vițioasă a proprietății și a exploatării pământului în România”, p. 313-322.

⁶ V. Axenciuc, *op.cit.*, vol. II, p. 112.

⁷ C. Stere, *Scrieri*, ediție Z. Ornea, București, Editura Minerva, 1979, p. 373-390; tot aici, esul, *Pentru ce s-au răscolat țăranii*, p. 495-525.

mică, fiindcă cele mai multe dintre marile moșii erau date în grija arendașilor, aceștia din urmă, obsedați de câștiguri substanțiale, neavând nici un fel de considerente morale în raport cu țărani. Observăm, în acest sens, că la începutul secolului al XX-lea, 60% din proprietățile de peste 100 ha erau arendate, dintre acestea, cele cu peste 1.000 ha erau arendate în proporție de peste 65%, cele de peste 3.000 ha, în proporție de cea 70%. Astfel, se poate aprecia că fenomenularendășitului a constituit o plagă în plus pentru țărâniea română. Fie că era vorba de arendași români sau străini. Unele trusturi arendășești stăpâneau imense suprafețe, cum a fost cazul marelui arendaș evreu Fischer, care stăpânea în arendă în nordul Moldovei o suprafață de circa o jumătate de milion de pogoane (în zona unde avea să izbucnească Răscoala din 1907).

În legătură cu evoluția care dusesse la această situație a țărănimii, implicat la răscoalele țărănești, se pune *problema responsabilității statului român*, a elitei politice și a șefului statului, pentru protejarea cetățenilor săi. Or, în această privință, de-a lungul mai multor decenii, după Reforma agrară din 1864, constatăm multă vorbărie în Parlamentul român, în viața publică, în general, cu privire la starea de mizerie a țăranilor, fără a se ajunge la adoptarea de măsuri eficiente pentru ameliorarea acesteia. Poate ar trebui observat că încă de la inaugurarea noului regim politic la 1866 – altfel, regim cu importante trăsături democratice, în spirit european –, clasa politică din România, indignată de modalitatea înfăptuirii reformei de către Cuza (în urma unei lovituri de stat), în privința problemei agrare a manifestat o mare opacitate. Mulțumindu-se cu recunoașterea dată împrumutării țăranilor prin art. 20 din Constituție, de la început ea s-a manifestat pe linia unui comportament care părea a spune că o a doua împrumutarea a țăranilor nu se va mai face niciodată, iar sistemul învoielilor agricole inaugurat în acest context, în care administrația era pusă în mod vădit în slujba proprietarilor, părea a spune țăranilor că ei trebuie să plătească pentru gestul în forță al domnitorului Al. I. Cuza.

Nu numai că administrația de stat după 1866 în mod prioritar trebuia pusă în slujba protecției celor slabi, dar, mai mult, pentru a-și da cu adevărat roadele, reforma lui Cuza ar fi trebuit, la scurt timp, să fie urmată de o alta, precum și de alte măsuri, reale, de ordin economic și financiar, pentru consolidarea micii proprietăți țărănești⁸. În realitate, această a doua mare reformă

⁸ După opinia noastră, merită luată în considerare ipoteza pe care un cunoscut autor, M. Popescu-Spineni, o făcea în 1936, anume că domnitorul Al. I. Cuza, o dată cu lichidarea neînțelegerilor în plan european, decurgând din secularizarea averilor mănăstirești, ar fi avut în vedere înfăptuirea, în scurt timp, a unei a doua reforme agrare, caz în care, după acest autor, agravarea situației țărănimii ar fi fost din timp prevenită. Cf. M. Popescu-Spineni, *Procesul mănăstirilor închinute. Studiu de istorie socială*, București, 1936, p. 378.

va veni, în urma unor experiențe sociale dramatice, abia peste o jumătate de secol (adoptată de un partid de guvernământ, în 1913, și amânată mai mulți ani, o dată cu izbucnirea Primului Război Mondial). De-a lungul timpului, cum am văzut, situația gravă a țărănimii fusese cunoscută, scoasă în evidență, din când în când, de răscoalele țărănești, dar un egoism ancestral i-a făcut pe oamenii politici din fruntea statului – în marea lor majoritate, proprietari de moșii, mai mari sau mai mici – să nu cedeze în fața acestei necesități, și nu întâmplător principiul intangibilității marii proprietăți s-a împletit la ei, timp de aproape o jumătate de secol, cu incriminarea imaginii domnitorului Al. I. Cuza.

Pentru a sublinia, o dată cu meritele sale, păcatele clasei politice românești în privința problemei relațiilor agrare și a-i sublinia culpa în declanșarea răscoalelor țărănești, ar fi suficiente, credem, nu atât considerațiile noastre, cât aprecierile categorice ale marilor exegeți ai problemei agrare în epocă și ale unor reprezentanți de seamă ai spiritului epocii (de la R. Rosetti și G. D. Creangă la C. Stere, N. Iorga, I. L. Caragiale ș.a.). Între aceștia, R. Rosetti, descriind starea de mizerie a țăranilor români, mereu căinați de oamenii politici, se întreba retoric: „Ce a făcut însă statul, prin cărmuitorii săi, pentru țăranul nostru? Răspunsul general este *nimic*” (subl. R. R.)⁹.

După cum se cunoaște, Răscoala din 1907, după cele din anii 1888, 1894, 1899 ș.a., a fost cea mai amplă, focul ei afectând întreaga țară. A început în februarie 1907, în comuna Flămânzi, din județul Botoșani, extinzându-se în întregul județ, în satele din județele învecinate, Dorohoi și Iași, apoi în celelalte județe din Moldova. O dată cu violențele îndreptate împotriva arendașilor și proprietarilor, semnificative erau acțiunile de distrugere a învoielilor și a birourilor administrației locale. Asedierea de către țărani a unor mari orașe (Botoșani, Dorohoi, Iași ș.a.), precum și extinderea sa până la jumătatea lunii martie pe întregul teritoriu al Moldovei, dădeau măsura amplitudinii și intensității mișcării. S-a propagat apoi și în Muntenia și Oltenia, în unele locuri luând un caracter extrem de violent (Băilești, județul Dolj).

Răscoala a stârnit îngrijorarea clasei politice, o dată cu transferul benevol al puterii politice, de la guvernul conservator condus de Gh. Gr. Cantacuzino, la guvernul liberal, condus de D. A. Sturdza, și sub îndrumarea hotărâtă a regelui Carol I¹⁰, trecându-se la o represiune armată dură, justificată pe linia aplicării

⁹ R. Rosetti, *op. cit.*, p. 378.

¹⁰ Despre atitudinea regelui Carol I, în aceste tragice împrejurări, unele documente vorbesc de la sine; în urma represiunii armate, el se arăta încântat că „armata sa” și-a făcut datoria, nelăsând loc aici, precum ne-am fi așteptat, la nici un semn de compasiune; este drept, în corespondența sa intimă, publicată recent, lipsesc piesele vizând Răscoala din 1907, însă referințele la Răscoala din 1888, din aceeași corespondență, nu lasă îndoială asupra „seninătății” cu care monarhul a privit represiunea

principiului apărării ordinii publice și a statului de drept.

Fără îndoială, numai cauze profunde, social-economice, pe care am încercat să le relevăm, puteau duce la evenimente de o asemenea amploare și dramatism. Să menționăm aici că implicarea în răscoală a unor agenți străini, în slujba Rusiei sau Austro-Ungariei, zice-se, cu misiunea de a induce starea de anarhie în țară, își va fi avut rolul ei în desfășurarea acestor evenimente, dar efectul ei nu putea să fie decât insignifiant în raport cu adevăratele cauze social-economice, la care ne-am referit. Nici acțiunile unor agenți socialiști, nici ațățăările interesate ale partidelor politice în lupta pentru putere nu puteau marca semnificativ desfășurarea evenimentelor. Cum am menționat, încercarea unor „analști” din zilele noastre de a considera tragicele evenimente din 1907 în primul rând ca rezultat al acțiunilor agenților străini ni se pare de-a dreptul ridicolă, dacă ne gândim la imensitatea materialului documentar care trimite la adevăratele cauze, social-economice, ale Marii Răscoale.

În urma intervenției energice a armatei române, reprimarea a fost exemplară, ea lăsând în urmă mii de victime; chiar dacă nu ar fi fost vorba de 11.000 de țărani, ci numai de 6.000 sau chiar numai de 2-3.000¹¹, faptul în sine rămâne o zguduitoare tragedie, unică în epocă, cel puțin la nivel european. Paradoxal, în raport cu marile festivități din anul precedent, 1906, prilejuite de împlinirea a 40 de ani de domnie a lui Carol I, răscoala punea în lumină contradicțiile evoluției societății românești pe calea modernizării; cum am mai subliniat, aceasta din urmă mersese în bună măsură la suprafață, ea vizând aproape în exclusivitate lumea orășenească, iar nu lumea cea mare a satelor românești, mai ales spiritul democratic, ca element de modernizare, a afectat prea puțin pe aceasta din urmă. Este, de fapt, contradicția care va face în epocă subiectul unor mari dezbateri ideologice, strâns corelate cu cele privind căile de evoluție economică, în care se vor implica cele mai de seamă spirite ale timpului.

Cum se știe, consecințele răscoalei au fost deosebit de importante, înainte de toate ea stârnind o adevărată criză de conștiință la nivelul elitelor. În paralel cu intensificarea dezbaterilor ideologice la care ne referim, se petrec importante schimbări pe scena politică, viața politică din România intrând, de fapt, după 1907, într-o nouă etapă a sa. Între altele, iau naștere sau încearcă să se înfiripeze partide politice noi.

țărănimii de către „armata sa”. Pentru corespondența amintită, vezi Sorin Cristescu, *Corespondența privată a regelui Carol I (1878-1912)*, București, Editura Tritonic, 2005.

¹¹ Cât privește numărul victimelor represunii, el a rămas incert, cum bine se știe, datorită împrejurării că imediat după încheierea ei cu succes, regele Carol I a solicitat Ministerului de Interne arhiva cu dosarele acestei sângeroase acțiuni, pentru a-i asigura secretul, fiind vorba de implicarea armatei naționale, în acest fel un asemenea important fond documentar rămânând până astăzi necunoscut istoricilor.

Pe de altă parte, o anumită responsabilitate se afirmă la nivelul Puterii, Partidul Național-Liberal, în răstimpul guvernării sale din anii 1907-1910, procedând la o serie de reforme menite să amelioreze cât de cât starea de mizerie a țărănimii, să înlăture cele mai grave abuzuri în domeniul relațiilor agrare.

Astfel, în decembrie 1907, Parlamentul adoptă o nouă Lege a tocmelilor agricole, înlăturând unele abuzuri ale proprietarilor și arendașilor, impunând acestora obligativitatea de a acorda comunelor islazuri în limite riguros stabilite, în raport cu dimensiunile moșiilor. De asemenea, prin lege era stipulată limitarea prețurilor învoielilor agricole, precum și interzicerea muncii la tarla în contul dijmei. În martie 1908, lua ființă *Casa Rurală*, având drept scop facilitarea vânzării de pământ către țărani și înlăturarea cametei la sate. O altă lege, din 1908, era îndreptată *împotriva trusturilor arendașești*, limitându-se suprafețele arendate la maximum 4.000 ha. De asemenea, la începutul anului 1909, era adoptată *Legea pentru arendarea la asociațiile țărănești a moșiilor statului, Casei Școalelor și altor așezăminte publice*.

Toate aceste măsuri erau departe de a răspunde pe deplin exigențelor de schimbare a situației țărănimii, dar deja în cadrul dezbaterilor publice pentru adoptarea lor transpare ideea necesității unei noi reforme agrare (o enunța într-un discurs Constantin Stere, între alții). Curând, ideea ajunge la ordinea zilei, fiind adoptată mai întâi în programul P.N.L., devenind apoi obiect al unui proiect de lege care intra în dezbaterea publică după ce, la începutul anului 1914, acest partid, în frunte cu I. I. C. Brătianu, ajungea din nou la putere (dezbateri întreruptă și amânată un timp, o dată cu declanșarea Primului Război Mondial).

Eveniment dramatic, unic de acest gen pe plan european la începutul secolului al XX-lea, care a pus în evidență contradicțiile procesului de modernizare în epoca domniei lui Carol I, Marea Răscoală a țăranilor din 1907 nu poate fi exclusă din istoria României, precum ar sugera unii „analști” din zilele noastre, în dorința de a înfrumuseța realitățile timpului; o datorie morală, indispensabilă oricărei cercetări obiective, ne obligă să prezentăm istoria națională – inclusiv a claselor sociale din România – așa cum a fost, cu luminile și umbrele sale.

Résumé

1906 était l'année où la Roumanie avait célébré le jubié de la monarchie constitutionnelle des Hohenzollern-Sigmaringen, durant laquelle la Roumanie avait subi un vaste processus de modernisation politique, institutionnelle et économique. Le progrès était réel, pourtant il s'agissait d'une modernisation du milieu urbain, la vie des paysans

était restée comblée de difficultés : les réformes agricoles avaient divisé les terres en propriétés trop petites, inefficaces du point de vue économique. Pour nourrir leurs familles, les paysans étaient obligés de travailler pour les grands propriétaires.

La grande émeute paysanne de 1907 est un épisode de l'histoire des Roumains qui a été soumis à de nombreuses interprétations selon l'idéologie politique. Sujet tabou pour la monarchie, qui a contribué à faire disparaître les rapports officiels qui contenaient les dimensions réelles de la repression, cet événement a été transformé en mythe par le régime communiste qui « démasquait » le mal traitement de la classe ouvrière par le régime dit bourgeois. Un courant nouveau dans l'historiographie récente tend à considérer parmi les causes principales de l'émeute non pas la situation interne, mais la « provocation » des agents étrangers.

Sans pouvoir rétablir exactement les chiffres, les historiens portent le débat autour des causes et des effets à long terme de la plus grande émeute de la Roumanie moderne et ils essaient de rappeler aux générations actuelles un moment historique qui est au point d'être chassé des manuels scolaires d'histoire.